

ידיעות אחרונות – בעל מונופולין בשוק העיתונות היומית בשפה העברית

א. מבוא

ביום 12 באפריל 1995 הכריז הממונה על הגבלים עסקיים (להלן: "הממונה") על העיתון "ידיעות אחרונות" כעל בעל מונופולין באספקת עיתון יומי בשפה העברית (להלן: "ההכרזה"¹). תוקף ההכרזה נקבע לארבע שנים, ובהתקרב מועד חלוף פרק זמן זה שבתי ועיינתי במצב הדברים הקיים עתה בשוק העיתונות היומית בשפה העברית.²

כוחות השוק – לרבות שינויים בהעדפות הצרכנים, יזמות עסקית, חידושים טכנולוגיים ופעולות מתחרים – עשויים לשנות מבנהו של שוק ואת משקלם וכוחם היחסי של השחקנים הפועלים בו. הכרזה על היות אדם בעל מונופולין מהווה צילום מצב בנקודת הזמן בהה ניתנה ההכרזה. בעל מונופולין עשוי להגיע לכלל מסקנה עי עם חלוף העיתים השתנה באופן ממשי המצב העובדתי, במידה המצדיקה בחינה מחודשת של נסיבות הגדרת בעל מונופולין שבסעיף 26(א) לחוק ההגבלים העסקיים, התשמ"ח – 1988 (להלן: "החוק").³

לא כך בענייננו. בכל האמור להכרזת ידיעות אחרונות כבעל מונופולין, הדיון אליו אני נדרש הוא פועל יוצא של פרק זמן שנקצב להכרזה מלכתחילה – ארבע שנים – ושורשיו אינם בפנייה מצד "ידיעות אחרונות" לשוב ולבחון את השוק ואת חלקו בו; אין אף יסוד בשינוי יסודי בענף העיתונות היומית בשפה העברית אשר חייב הערכה מחודשת של השוק ושל השחקנים הפועלים בו.

כך, עת קרב מועד פקיעת תוקף ההכרזה, שבתי ובחנתי את תחום העיתונות היומית על המגמות והתהליכים המתחוללים בו. כן בחנתי מחדש את תחומת גבולות השוק תוך סקירת הזיקות לענפים קרובים ומשלימים, ולימוד נתח השוק של השחקנים הפועלים בו.

¹ הכרזה בדבר מונופולין – עיתון יומי בשפה העברית: "ידיעות אחרונות", ההגבלים העסקיים ב' (הוצאת ועד מחוז תל-אביב-יפו לשכת עורכי הדין בישראל, תשנ"ו-1996) 119.

² הכרזת מונופולין היא בבחינת הצהרה ואין היא משנה את המצב המשפטי, במובן זה שבעל מונופולין כפוף להוראות חוק ההגבלים העסקיים ובין אם הוכרז ככזה ובין אם לאו. עם זאת, ההכרזה מקימה שלוש חזקות – חזקה לעניין הגדרת השוק שבמונופולין, חזקה לעניין נתח השוק של המונופולין, וחזקה לעניין קיום כוח שוק אצל המונופולין – שיש בהן כדי להועיל לזה המבקש למצות את זכויותיו מכוח החוק כלפי המונופולין בהליך המשפטי. ככזו, ההכרזה היא ראייה לכאורה לאמור בה. ההכרזה גם מציבה תמרוז אזהרה לגוף המוכרז באשר לחובותיו לפי חוק ההגבלים העסקיים, והיא גם צעד מקדים (לא דווקא הכרחי) לצעדים של הממונה עלפי המונופולין דוגמת מתן הוראות לפי סעיף 30 לחוק.

³ בעניין גיבור סבריינה קבע בית המשפט כי מעת שהוכרזה חברה כבעל מונופולין תעמוד ההכרזה בעיניה, כל עוד לא נסתרה על ידי בעל המונופולין, ואין בחלוף הזמן כדי לגרוע מהמשקל הראייתי של ההכרזה; ת"פ (ת"א) 4783/93 מ"י נ' גיבור סבריינה מפעלי טקסטיל בע"מ ואח', ההגבלים העסקיים ג' (הוצאת ועד מחוז תל-אביב – יפו לשכת עורכי הדין בישראל, תשנ"ז – 1997) 261, 272-274.

כל אלה הביאוני למסקנה כי מעמדו של ידיעות נותר על כנו, וכי עודנו בעל מונופולין בשוק העיתונות היומית בשפה העברית.

ב. תחום העיתונות היומית

העיתונות נחלקת לשתי קבוצות אב מרכזיות: עיתונות משודרת ועיתונות כתובה. ההבחנה בין תחומי יסוד אלה נעשית על פי רוב בהתאם לממד הפיזי של אמצעי התקשורת. בעוד שהמוצר אותו מפיצה העיתונות המשודרת היולי וצריכתו אינה מוחשית, תוצר העיתונות הכתובה מודפס על נייר ויש לו קיום מוחשי. חלוקת אב זו היא אך ראשית ההסתעפויות והסיוגים השונים והקיימים בתחום. בכלל וזה, העיתונות הכתובה נפרסת על פני קטגוריות משנה רבות, דוגמת עיתונים יומיים, ירחונים ושבועונים; אף אלה נחלקים לתת-קבוצות, דוגמת חלוקה בסיווגים חדשותיים, נושאים או אקדמיים, ואף בהתאם לשפת הטקסט המודפס.

העיתונים היומיים הם תחום המסתעף מהעיתונות הכתובה בכללותה. תדירות הופעתם מדי יום למעט שבתות, חגים ומועדים מחייבת הערכות לוגיסטיות מתאימה בהיבטי הדפסה והפצה; היא אף מכתובה תכנים, בין היתר בסיקור חדשותי של אירועים מענייני היום. העיתונים היומיים נבדלים במאפייניהם ובתועלות השלובות בהם ממוצרי תקשורת (מודפסת ומשודרת) אחרים. העיתון היומי מציע חשיפה לחדשות וענייני דיומא בכיסוי רחב יחסית, ובפרק זמן בו נשמר על פי רוב הערך החדשותי של הכתוב. העיתון היומי משיג כל אלה במחיר נמוך לצרכן. הוא גם מקנה לצרכן שליטה על מקטעי התוכן אליהם הוא בוחר להיחשף בו יעין בעיתון ועל המקום בו ייבחן לעשות כן.

תחום העיתונות היומית בישראל ידע תמורות מסוימות בארבע השנים שחלפו למן ההכרזה, אך אלה לא שללו את המעמד הדומיננטי של ידיעות אחרונות בו. תמורות אלה, חלקן צנועות, כוללות הפסקת הופעת שניים מן העיתונים היומיים בשפה העברית ("דבר" ו"על המשמר"), תוך שהחלל שנוצר נתפס בידי העיתונים הפועלים בשוק מקדמת דנא. גן אחד העיתונים היומיים כלכליים "טלגרף" חדל להופיע ואחר לא בנעליו. אם ניתן לזהות מגמות בשוק העיתונות בארבע השנים שחלפו, תהא התגברות הריכוזיות בענף – שהיה ריכוזי מלכתחילה – המרכזיות שבהן⁴.

ניצני התפתחות נוספת בענף מצויים בפניית חלק מהעיתונים הקיימים לטכנולוגיה חדשה – האינטרנט – ועשיית צעדים ראשוניים וניסיוניים במהותם במדיום זה, המשלב עיתונות כתובה עם עיתונות משודרת. חלק מהעיתונים היומיים מפיצים מהדורות מקוונות, ואחרים נמצאים בשלבים שונים של גיבוש ועיצוב מהדורות כאלה.

⁴ הכרזה בדבר מונופולין – עיתון יומי בשפה העברית: "ידיעות אחרונות", ההגבלים העסקיים ב' (הוצאת ועד מחוזי תל-אביב-יפו לשכת עורכי הדין בישראל, תשנ"ו – 1996) 133.

ג. השוק הרלוואנטי – עיתונות יומית בשפה העברית

בהכרזה הגודר ענף העיתונות היומית בשפה העברית כשוק נפרד, בהתאם למבחנים ולאמות המידה המקובלים בדיני ההגבלים העסקיים⁵. הגדרת שוק העיתונות בשוק נפרד ועצמאי אינה ייחודית לדיני ההגבלים העסקיים בישראל. הדין המקביל בארצות הברית למשל, רואה גם הוא בעיתונות היומית שוק בפני עצמו, הנבדל משוק העיתונות המשודרת ומשוק העיתונות הכתובה שאינה יומית. כך לדוגמה קבע בית המשפט הפדרלי שם בשנת 1973, בפרשת Bowen, תוך שהוא מאפיין את השוק לעיתונים יומיים מקומיים כשוק נפרד ועצמאי:

It is not well settled that the daily newspaper is a distinct line of commerce. It is true that in some of the serviced which they provide, daily newspapers compete with radio and television stations, weekly newspapers and magazines and a wide variety of specialized publications. This does not mean however, that all competitors of any services provided by a daily newspaper can be lumped into the same line of commerce.⁶

דברים אלה נכונים כיום אף ביתר שאת. עם הגידול במגוון הערוצים המשודרים במדינת ישראל ובכמותם, הלך והתעצם הבידול בין המדיה המשודרת לבין מדיה הכתובה. המוצר אותו מקבל קורא העיתון שונה במהותו מהמוצר המשודר, ובעניין זה כבר אמרנו דברנו בהכרזה הנזכרת ולא נשוב ונכביר בהם.

תחמת השוק הרלוואנטי יוצאת בדרך הדברים הרגילה מהמוצר הנבחן; היא מתפשטת אל מוצרים מצויים בקרבתנו המיידית – הם שכניו של המוצר הנבחן – ונעלה משם אל קבוצות מוצרים קרובות. מוצרים וקבוצות מוצרים שאינם מקיימים תחליפיות משמעותית והדוקה עם המוצר הבסיסי מצויים מחוץ לגבולות השוק הרלוואנטי. בכפוף ל"עדכון המפה" על רקע היעלמות כמה שחקנים מהשוק הרלוואנטי, גבולות השוק דהיום כאלה שדאז, במועד מתן ההכרזה המקורית בדבר היות ידיעות אחרונות בעל מונופולין. השוק מורכב מן הקבוצות והגופים הבאים:

ראשית, הקבוצה הגרעינית. על קבוצה זו נמנים השחקנים המצויים באותה קבוצת מוצר עם "ידיעות אחרונות", אלה שהם בעלי מאפיינים פיזיים דומים, השוכנים על "אותו המדף" אצל הקמעונאי ושעמם קיימת מידת רבה של תחליפיות. על הקבוצה הגרעינית, לצד "ידיעות אחרונות", מצויים "מעריב" ו"הארץ". שלושה העיתונים הנזכרים מופיעים בשעת יום דומה, מורכבים ממספר קונטרסים המכסים תחומי עניין דומים חדשות מהארץ ומהעולם, תרבות ובידור, כלכלה, ספורט, עניינים בשולי החדשות, טורים אישיים, מדור פובלצסטיקה ומידע

⁵ לאימוץ ההכרזה בפסיקה ראו למשל ה.פ. 269/97 (ת"א) שלמה ברמן ואח' נ' ניקוטרן בע"מ ואח' (טרם פורסם, ניתן ביום 15.11.98, עמ' 7-5 לפסק הדין). אשר למשמעות תחליפיות ההיצע על בחינת נתח השוק, השווה ערר 7/95 בזק החברה הישראלית לתקשורת בע"מ נ' הממונה על ההגבלים העסקיים, דינים מחוזי לב(1), 66.

שימושי ודרכם לצרכן הסופי נעשית דרך נקודות מכירה הפזורות בכל רחבי הארץ או ישירות למנויים. שלושה עיתונים אלה פונים אל הזרם המרכזי של הציבוריות הישראלית, לעתים תוך ניסיון למיצוב שונה, ונוטלים חלק בסיקור האירועים המרכזיים בחברה הישראלית.

שנית, עיתונות כלכלית יומית. עיתון כלכלי אחד יוצא לאור בין הימים א' עד ה': "גלובס", המסקר חדשות כלכלה, חדשות שוק ההון ודיווחים בנושאי משק וכלכלה. "גלובס" מופיע בשעות שלאחר סגירת שוק ההון, ולצד הדיווחים בעלי האופי הכלכלי חובקים דפיו גם דיווח חדשותי קצר יריעה של אירועי היום המרכזיים. אף כי אין תחליפיות מלאה בין "גלובס" לבין העיתונים היומיים שנזכרו לעיל קיימת מידה של קרבה ביניהם, נוכח הכיסוי הנרחב של תחום הכלכלה והממון בעיתונים היומיים האמורים מחד, והכיסוי החדשותי המצוי "בגלובס" מאידך. אף המוספים השונים המצורפים לעיתונים תורמים לדמיון בתכנים, תוך שמוספי "גלובס" עוסקים בעניינים שאינם בלב העשייה הכלכלית, ועיתוני קבוצת הגרעין כוללים מוסף כלכלי יומי ומוסף כלכלי שבועי.⁷

שלישית, פרסומים אחרים. בישראל מופיעים פרסומים עיתונאיים כתובים שאינם נמנים על השוק הרלוונטי, נוכח מידה נמוכה של תחליפיות בינם לבין העיתונים היומיים שמנתי לעיל. הפעלת כוח בשוק הרלוונטי, על דרך העלאת מחיר, לא תוביל למעבר קוראים אל פרסומים אלה במידה שיהיה בה להקטין את הביקוש עד להשבת מחיר העיתון היומי אל שיווי המשקל התחרותי, וממילא אין הם ממוקמים בגבולות אותו השוק.⁸ על פרסומים אחרים אלה נמנים:

א. **עיתונים המיועדים לאוכלוסייה חרדית.** על העיתונות הכתובה ששפתה עברית נמנים גם "יתד נאמן", "המודיע" ו"יום ליום". עיתונים אלה, שמועט עיסוקם ומצומצמים תכניהם בענייני חולין, אינם תחליפיים לעיתונים היומיים בשפה העברית. עיתון התפור לצרכיו, אמונותיו והשקפת עולמו של אדם מן הציבור החרדי, אינו מקיף מכלול מהנושאים ותחומי העניין המרכיבים את עולמו של הציבור הרחב. עלייה במחיר העיתונים החילוניים אינה צפויה להעביר קהל קוראים משמעותי אם בכלל אל העיתונים החרדיים.

ב. **מקומונים.** טענה עשויה להישמע בדבר קיום תחליפיות בין מקומון, שהוא מגזין שבועי, לבין גיליונות יום ו' של העיתונים היומיים בשפה העברית.⁹ תחליפיות זו ראויה להבחן רק אם נראה את גיליונות יום ו' כשוק נפרד מיתרת העיתונים היומיים בשפה העברית.

⁶ Bowen v. New York, Inc., 366 F. Supp 651, 671 n. 56 (1973)

⁷ בשתי הזדמנויות התבקש הממונה להכריז על "גלובס" כעל בעל מונופולין בתחום העיתונות הכלכלית היומית; בשתי ההזדמנויות כאחת דחה הממונה אותן בקשות, בקובעו כי "גלובס" אינו ממוקם בשוק נפרד מזה של העיתונות היומית. ראה תיק בירור 1787.

⁸ ע"א 2247/95 הממונה על הגבלים עסקיים נ' תנובה מרכז שיתוף לשיווק תוצרת חקלאית בישראל בע"מ (טרם פורסם, ניתן ביום 13.12.98, עמ' 17-18 לפסק הדין).

⁹ בהליך מוני 2/96 שטרם הגיע לקיצו, טען "ידיעות אחרונות" כי המקומון אינו מוצר עצמאי אלא מוסף מקומי המצורף לגיליון יום ו'. במסגרת סיכומיו אמר "ידיעות אחרונות": "בשנים האחרונות ניכרת מגמה של הרחבה מתמדת בקשת המדורים והמוספים שהעיתונים היומיים מציעים לקוראיהם, הן בימי חול והן בסוף השבוע. עמדנו כבר על מוספי הנשים שצורפו לידיעות ומעריב בשנים האחרונות. תופעת המקומונים הינה, אם כן, רכיב נוסף המשתלב באופן טבעי במגמה האמורה". (עמ' 11-12 לסיכומים). גם על פי עמדה זו לא תתכן תחליפיות בין מקומון לבין הגיליון אליו הוא מצורף.

כמסקנת הממונה בהכרזה המקורית, אף היום אינני סבור כי גיליונות יום ו' מהווים שוק נפרד ועצמאי. מעבר לדרוש אציין כי אפילו היו אלה שוק נפרד ועצמאי, לא היה המקומון בבחינת תחליף לגיליון יום ו' מכסה חדשות מן הארץ ומן העולם, סיכומי חדשות שבועיים, תרבות ובידור, כלכלה, ספרות, רכילות, ומלוא הטנא נושאים ותחומי עניין נוספים שאינם מצומצמים למרחב גיאוגרפי כזה או אחר, עיקרו המכריע של הסיקור והכיסוי במקומון שמור לנושאים בעלי זיקה מקומית גרידא. כך, אפילו היו עיתוני יום ו' מהווים שוק נפרד ועצמאי משוק העיתונות היומית בכללותו – וכאמור אין זו דעתי – לא היו המקומונים חלק מאותו השוק.

ג. **עיתונות מקוונת.** שניים מן העיתונים היומיים בשפה העברית, "הארץ" ו"גלובס", מוציאים במקביל מהדורה המודפסת גם מהדורה מקוונת ברשת האינטרנט. לצד שוני פיזי במבנה המהדורה ובעריכתה, קיימת רק זהות חלקית בין תכני המהדורה המודפסת לאלה של המהדורה המקוונת.¹⁰ הגישה למהדורה המקוונת של "הארץ" מותנית בתשלום דמי מגוי וקבלת שם משתמש וסיסמא ובלעדיהם אין גישה לתוכן, בעוד שהגישה למהדורה המקוונת של "גלובס" חופשית ופתוחה לכל. כמובן, בין אם הגישה למהדורה חופשית מתשלום ובין אם לאו, כרוך העיון בעיתונות המקוונת גם בעלויות ההתחברות לרשת האינטרנט ובעלויות השימוש בקו הטלפון.

בתנאי השוק דהיינה אין המהדורה המקוונת של העיתון תחליפית למהדורה המודפסת שלו. העדר התחליפיות נעוץ בין היתר בשוני הפיזי בין המדיום המודפס לבין המדיום המקוון, שוני שיש בו להשליך על דפוס השימוש בעל אחת מן המהדורות, על ציבור המשתמשים בכל אחת מהן, ועל יכולת המעבר ביניהן. המהדורה המודפסת ניתנת לניוד בקלות, למעבר עם הקרוא ובין קוראים, היא ניתנת לשימור, ולא נדרשים כל אמצעים נוספים או ידע על מנת לעיין בה. מנגד, למהדורה המקוונת אין קיום מוחשי, העיון מוגבל למחשב, המחשב חייב להיות מחובר לרשת הטלפון, למנוי נדרש חיבור לאינטרנט, ונדרשת גם מומחיות מסוימת לגלישה ברשת האינטרנט. עבור החלק הארי של הציבור, המהדורה המקוונת אינה תחליפית למהדורה המודפסת.¹¹

ד. נתח השוק

סעיף 26(א) לחוק מלמד כי בעל מונופולין הוא, בין היתר, מי שמספק יורת ממחצית מכלל אספקת הנכסים. "ידיעות אחרונות" מספק מעל מחצית הגיליונות בשוק העיתונות היומית בשפה העברית. למסקנה זו מגיעים על פי ממוצע תפוצת גיליון "ידיעות אחרונות" בכל יום בשבוע. מעבר לנדרש אעיר כי אף אם עורכים את ההבחנה – לה אינני שותף – בין גיליונות ימי חלו לגיליון יום ו', נותרת בעינה המסקנה בדבר היות "ידיעות אחרונות" מונופולין. בסיס הנתונים לחישוב נתחי

¹⁰ הגיליון המקוון של "גלובס", למשל, כולל אך מעט מהחומר המערכתי המתפרסם במהדורה המודפסת.

השוק מצוי בנתונים שהעבירו לידיי המו"לים השונים של העיתונים - אלה הבאים בגדר גבולות שוק העיתונים היומיים בשפה העברית, ואלה מצויים מחוץ לו.

במניין הנכסים המסופקים לשוק כללתי גיליונות המופצים ישירות למנויים, גיליונות הנמכרים מעל דוכן העיתונים וגיליונות המחולקים בחינם, בהתאם למסלול שהותווה בהכרזה המקורית ובהתאם ללשון סעיף 26(א) שאינו מבחין בין עסקה בתמורה לכזו שאינה בתמורה.

שוב אעיר מעבר לנדרש, כי אף אם היו גבולות השוק מורחבים, והיו נכללים בהם העיתונים החרדיים או המהדורות המקוונות של העיתונים היומיים, גם אז היה "ידיעות אחרונות" עולה בתפוצתו על מחצית הנכסים המסופקים לשוק העיתונים היומיים בשפה העברית ולכן המונופולין לפי החוק.

השוואת נתחי השוק דהיום עם נתחי השוק שהיוו בסיס להכרזה מלמדת כי לא היה שינוי שמעוטי בנתח השוק של "ידיעות אחרונות" מאז, וכי העמדה המונופוליסטית שהייתה בידי בעת ההכרזה שרירה וברירה וקיימת גם היום.

ה. סוף דבר – הכרזה

אשר על כן, בתוקף סמכותי לפי סעיף 26(א) לחוק ההגבלים העסקיים, התשמ"ח – 1988, אני מכריז על "ידיעות אחרונות" כעל בעל מונופולין בתחום אספקת עיתונים יומיים בשפה העברית.

קביעתי זו, בדבר היות "ידיעות אחרונות" בעל מונופולין בתחום אספקת עיתונים יומיים בשפה העברית, תהא ראייה לכאורה בכל הליך משפטי.

ידיעות אחרונות רשאי לחלוק על קביעתי זו, או על חלקה, על דרך הגשת ערר לבית הדין להגבלים עסקיים בתוך שלושים ימים מיום קבלת עותק הכרזתי זו.

ד"ר דוד תדמור

הממונה על הגבלים עסקיים

ניתן היום, כז ניסן התשנ"ט

13 באפריל 1999

¹¹ נראה כי שלב זה טרם הבשילו התנאים בישראל לסיווג מהדורות האינטרנט, בין לשוק העיתונות הכתובה, בין לשוק העיתונות המשודרת, ובין לשוק נפרד. בכדי להגיע לכלל מסקנה באלה יש להמתין להתפתחויות ולשינויים, אשר אין ספק כי יבואו עם התפתחות המאפיינים הטכנולוגיים והפיזיים של השימוש ברשת.